

**Я. М. Сахута (Беларусь, Мінск),
доктар мастацтвазнаўства, прафесар
E. Sahuta (Belarus, Minsk),
Doctor of Art, Professor**

**ТРАДЫЦЫЙНЫЯ МАСТАЦКІЯ РАМЁСТВЫ:
АСАБЛІВАСЦІ І ПРАБЛЕМЫ АДРАДЖЭННЯ,
БЫТАВАННЯ І РАЗВІЦЦЯ**

**TRADITIONAL CRAFTS:
CHARACTERISTICS AND PROBLEMS OF THE RENAISSANCE,
THE EXISTENCE AND DEVELOPMENT**

Анотацыя. У артыкуле разглядаюцца праблемы, якія ўзнікаюць на шляху адраджэння, захавання, развіцця, уключэння ў сучасныя культурныя і грамадскія працэсы традыцыйных мастацкіх рамёстваў як галіны нацыянальнай культуры.

Ключавыя словы: мастацкія рамёствы, мастацкія промыслы, традыцыі, сацыяльныя працэсы, мастацкая каштоўнасць, адраджэнне, сучасныя праблемы.

Abstract. The article considers the problems that arise on the way of revival, preservation, development, inclusion in modern cultural and social processes of such distinctive branch of national culture as traditional art crafts.

Key words: artistic crafts, crafts, traditions, social processes, artistic value, revival, modern problems.

Кафедра народнага дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў адзначае сваё 25-годдзе. Адначасова апошняя чвэрць стагоддзя – гэта і новы, адметны этап у гісторыі народнага мастацтва і традыцыйных мастацкіх рамёстваў. Такое зусім не выпадковае супадзенне – відавочнае сведчанне сінхроннасці і ўзаемазвязанасці важнейшых з’яў і працэсаў у сучаснай нацыянальнай культуры Беларусі.

Старэйшае пакаленне, якое застала 70–80-я гг. мінулага стагоддзя, добра памятае, як літаральна на вачах традыцыйныя мастацкія рамёствы адыходзілі ў нябыт. Прычыны гэтага былі розныя, як суб’ектыўнага, так і аб’ектыўнага характару, але вынік бачыўся адзін і, думалася, непазбежны: традыцыйныя мастацкія рамёствы і промыслы ў хуткім часе стануць набыткам мінулага, што, зрэшты, ужо даўно адбылося ў многіх

краінах Заходняй Еўропы. На шчасце, грамадска-палітычныя пераўтварэнні ў канцы 1980-х – пачатку 1990-х гг., набыццё Беларуссю незалежнасці не толькі прыпынілі працэс заняпаду, але і садзейнічалі адраджэнню і нават прыкметнаму развіццю многіх відаў народнага мастацтва, традыцыйных мастацкіх рамёстваў і промыслаў. Асновай гэтых працэсаў перш за ўсё стала карэннае змяненне грамадскай думкі пра народнае мастацтва: не як пра набытак мінулага ці музейную архаіку, а як пра жывую з’яву сённяшніх дзён, каштоўны нацыянальны набытак суверэннай краіны. У нас нібыта адкрыліся вочы на яшчэ жывыя скарбы традыцыйнай народнай творчасці, якімі можна з поўным правам ганарыцца як унікальным багаццем нацыі. Адна часова прыйшло і ўсведамленне, што трэба тэрмінова прымаць меры па іх зберажэнню, адраджэнню, уключэнню ў сучасныя культурныя працэсы. Такія змены сітуацыі ў адносінах да народнага мастацтва і традыцыйных мастацкіх рамёстваў, заклапочанасць яго становішчам і перспектывамі закранулі як шырокую грамадскасць, так і дзяржаўныя ўлады, вымусілі аказаць рэальную падтрымку гэтай галіны нацыянальнай культуры. Яркімі прыкладамі такога спалучэння дзяржаўных і грамадскіх ініцыятыў і намаганняў, акрамя ўсяго іншага, можна назваць, з аднаго боку, стварэнне кафедры народнага дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва Універсітэта культуры і мастацтваў, з другога – арганізацыя грамадскага аб’яднання «Беларускі саюз майстроў народнай творчасці». І вось ужо чвэрць стагоддзя гэтыя структуры разам з рознымі іншымі дзяржаўнымі і грамадскімі структурамі і аб’яднаннямі сумеснымі намаганнямі зберагаюць, развіваюць, а то і вяртаюць з поўнага забыцця многія віды традыцыйнай мастацкай творчасці, спрабуюць узняць іх на новы, сучасны ўзровень, арганічна і натуральна ўключыць у сённяшняе культурныя і гаспадарчыя працэсы. Сённяшняе моладзь, пэўна, лічыць разнастайныя акцыі на ніве народнай мастацкай творчасці, якія дэманструюць багацце, разнастайнасць, адметнасць сучаснага народнага мастацтва, звычайнай, заканамернай і традыцыйнай з’явай, хоць гэта дасягненне менавіта нашага часу.

Пры ўсім тым нельга не адзначыць, што гэтыя доўгачаканыя, патрэбныя і своєчасовыя працэсы не такія простыя і адназначныя, як уяўляецца на першы погляд. Сучаснае народнае

мастацтва далёка не заўсёды адэкватнае «класічнаму», як бы мы ні імкнуліся абсалютна дакладна паўтарыць былыя ўзоры. У большасці выпадкаў яны ўжо страцілі не толькі сваё першаснае прызначэнне, але і ранейшы глыбінны сэнс і змест, як не вызначаецца ім, напрыклад, сучасная сцэнічная імітацыя традыцыйных абрадаў і святаў. Амаль поўная страта колішніх бытавых, практычных, абрадавых функцый пакінула ў мінулым даволі істотную аснову народнай мастацкай творчасці. Таму сваё натуральнае жыццё прадаўжаюць толькі тыя рэдкія віды рамёстваў, якія і сёння не страцілі сваіх утылітарна-дэкаратыўных функцый. Іншыя ж даводзіцца спецыяльна падтрымліваць, развіваючы мастацкія або сувенірныя якасці, а то і ўвогуле зыходзіць з таго, што той ці іншы забыты ці заняпалы від традыцыйнага мастацкага рамяства павінен быць адроджаны і захаваны як элемент нацыянальнай культурнай спадчыны, без намеру яго практычнай запатрабаванасці ў сучасным жыцці. Такі напрамак – у пераважнай большасці вынік дзяржаўнага клопату, галоўным чынам дамоў і цэнтраў рамёстваў, якіх сёння налічваецца каля сотні. Іх стараннямі адроджаны, вернуты з небыцця, уключаны ў Дзяржаўны спіс нематэрыяльнай культурнай спадчыны капільскае закладное ткацтва, гарадзянскае ганчарства, паазерскія роспісы па тканіне, сапоцкінскія пісанкі, гродзенскія велікодныя вербы, падбельскае і гудзевіцкае падвойнае ткацтва і іншыя адметныя з’явы ў нацыянальнай мастацкай культуры, жыццё якіх, трэба спадзявацца, будзе падтрымлівацца не столькі грамадскімі запатрабаваннямі, колькі ўсведамленнем іх культурнай каштоўнасці.

Гэтае ж усведамленне менавіта культурнай, мастацкай каштоўнасці вымушае мяняць характар многіх забытых, але апошнім часам адроджаных на новым узроўні рамёстваў. Гэта ярка дэманструе, напрыклад, наш нацыянальны феномен – беларуская саломка. Сваю традыцыйную практычную скіраванасць або абрадавае прызначэнне саламяныя вырабы даўно страцілі, сённяшня ж творчасць саломпляцельшчыкаў – з’ява амаль цалкам мастацкага, а таксама сувенірнага характару. Яшчэ больш выразна гэта выяўляе выцінанка – яркая з’ява на мяжы народнага мастацтва, аматарскай творчасці і прафесійнага выяўленчага мастацтва, якая хоць і вызначаецца высокім узроўнем і нацыянальнай адметнасцю, але з-за слабой раскрытанасці

нашага мастацкага рынку пакуль не стала запатрабаваным сувенірам (у адрозненне, скажам, ад польскай).

Што да мастацкіх рамёстваў, якія прадаўжаюць сваё натуральнае развіццё, то тут, як і раней, на першы план выступаюць законы рынку і практычнай запатрабаванасці. Ці не найбольш яркі прыклад – сучаснае мастацкае кавальства. Яшчэ нядаўна практычна забытае, сёння яно даволі запатрабаванае, сучасныя майстры-кавалі ледзь паспяваюць выконваць заказы на афармленне сядзібаў і катэджаў каванымі кампанентамі: лесвіцамі, балконамі, парэнчамі. Мастацкая дрэваапрацоўка – раней ці не самае масавае і ўніверсальнае рамяство – сёння прыкметна прадстаўлена бондарствам, якое на хвалі цікавасці да экалагічна чыстых матэрыялаў адраджаецца ў колішніх формах, для традыцыйна практычнага прымянення, адначасова дэманструючы прыхільнасць да павышэння дэкаратыўнасці вырабаў. Падобная сітуацыя і з лыжкарствам. Як і бандарны посуд, драўляныя лыжкі карыстаюцца сёння адноснай папулярнасцю – зноў жа перш за ўсё для традыцыйна практычнага выкарыстання. У той жа час многія майстры-лыжкары даводзяць традыцыйныя формы лыжак да гранічнай дасканаласці, а то і тактоўна дэкаруюць іх, надаючы статус твораў дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва. Тэндэнцыі абнаўлення закранулі таксама сучаснае лозапляценне. Яно заўсёды засноўвалася на задавальненні перш за ўсё бытавых патрэб, у значнай ступені гэтыя ж функцыі ўласцівы і сучасным вырабам з лазы. Гэта ніколі не замінае ім узбагачацца пластычна і дэкаратыўна, у выніку нават звычайны традыцыйны кошык ператвараецца ў зграбны ўтылітарна-дэкаратыўны выраб. Не паспеўшы канчаткова страціць сваю ролю ў сучасным побыце, набылі другое жыццё некаторыя віды традыцыйнага тэкстылю. Зноў-такі, іх жыццёвасць перш за ўсё дыктуецца сённяшнімі запатрабаваннямі, пра што сведчыць, напрыклад, цікавасць да практычных, прыгожых, недарагіх тканых ходнікаў і асабліва папулярных апошнім часам так званых вышыванак. Попыт на традыцыйныя валёнкі ў іх сучасным выкананні выклікаў адраджэнне дрыбінскага шапавальства, якое трапіла ў Дзяржаўны спіс гісторыка-культурных каштоўнасцей не толькі як нацыянальны набытак, але і як жывая з’ява сённяшніх дзён.

Можна прыводзіць яшчэ шмат іншых прыкладаў, што дэманструюць адраджэнне і развіццё многіх яшчэ нядаўна заняпалых ці ўвогуле забытых рамёстваў і промыслаў, ацэньваць змены ў іх прызначэнні і характары ў нашыя дні, вызначаць розныя ўзроўні адносін да традыцый і ступень іх інтэрпрэтацыі ў адпаведнасці з сучаснасцю і розныя іншыя аспекты і пытанні, якія яскрава сведчаць, што сучаснае народнае мастацтва і традыцыйныя мастацкія рамёствы – з’ява шматгранная, складаная, неадназначная, якая патрабуе ґрунтоўнага навуковага аналізу і адначасова зацікаўленага, кваліфікаванага падыходу да кіраўніцтва тымі працэсамі, якія ў сённяшніх умовах ужо не ў стане развівацца натуральным чынам, як раней, што ўсе мы добра бачым на прыкладзе гэтай значнай галіны нацыянальнай мастацкай культуры.

Пры гэтым бачым мы і тое, што на гэтай ніве не ўсё так аптымістычна, як уяўляецца на першы погляд. Хапае тут самых розных праблем, прычым далёка не ўсе з іх вырашальныя. Да такіх ужо добра вядомых працэсаў аб’ектыўнага характару, як глабалізацыя, інтэрнацыяналізацыя, наступленне навукова-тэхнічнага прагрэсу з іх негатыўнымі ўздзеяннямі на традыцыйную творчасць, апошнім часам дадаюцца катастрафічнае старэнне і заняпад беларускай вёскі – адвечнай захавальніцы традыцый народнай мастацкай творчасці. Абрываецца сувязь пакаленняў, парушаецца натуральны механізм перадачы і пераемнасці традыцый, звужаюцца ўмовы для мастацкай творчасці і занятку традыцыйнымі рамёствамі. Такія новыя сучасныя формы арганізацыі перадачы і пераемнасці традыцый, як дамы і цэнтры рамёстваў і фальклору, у вёсках адносна рэдкія і наўрад ці іх там пабольшае. Спадзявацца на ўзвядзенне аграгарадкоў не прыходзіцца. Безаблічнае, узведзенае па тыпавых праектах стандартнае жыллё, да таго ж нярэдка заселенае выпадковым прыезджым кантынгентам, зусім не спрыяе занятку традыцыйнымі відамі мастацкай творчасці. Разам са змяненнем ці разбурэннем этнакультурнага асяроддзя традыцыйная мастацкая культура выцясняецца антымастацтвам, безгустоўнасцю, рознымі формамі масавай культуры, якая нярэдка выдаецца за сучаснае народнае мастацтва, чым затушоўваецца сапраўдная карціна яго сённяшняга становішча, згладжваюцца праблемы ў гэтай галіне культуры.

Немалую занепакоенасць выклікае відавочная камерцыялізацыя народнага мастацтва і традыцыйных мастацкіх рамёстваў. На хвалі сённяшняй цікавасці да гэтай галіны нацыянальнай культуры актыўнасць выяўляюць розныя аматары, якія не з'яўляюцца ні носьбітамі, ні пераемнікамі традыцый, што, зрэшты, нярэдка іх і не хвалюе. Засвоіўшы некаторыя простыя тэхналагічныя прыёмы таго ці іншага рамяства, яны не саромяюцца выдаваць сваю прадукцыю за народнае мастацтва, прычым нярэдка даволі паспяхова. Рынкавая стыхія ў доволі жорсткія ўмовы ставіць традыцыйныя мастацкія рамёствы, якія не заўсёды вытрымліваюць канкурэнцыю з нахабным наступленнем базарнага кітчу, таннай замежнай масавай прадукцыяй.

Хоць гэтыя працэсы ў сваёй большасці таксама маюць аб'ектыўны характар, супрацьстаяць ім усё ж магчыма і неабходна. Гэта з поспехам могуць і павінны рабіць арганізатары розных фестываляў, выставак, конкурсаў, святаў, кірмашоў, выразна размяжоўваючы майстроў традыцыйных рамёстваў і розных аматараў рукадзелля ці гандляроў замежнай прадукцыяй. На жаль, рэальнасць нярэдка дэманструе іншае, варта зазірнуць хоць бы ў магазіны з адзеламі сувенірнай прадукцыі. На паліцах пад шыльдай «Беларускія сувеніры» побач з прыстойнымі работамі нашых майстроў можна бачыць і розную безгустоўную аматарскую прадукцыю, і рускія распісныя матрошкі, і кітайскіх штампаваных драконаў.

Не ўсё адназначна станоўчае і ў дзейнасці ўжо згаданых дамоў і цэнтраў рамёстваў. Добра, калі там працуюць кваліфікаваныя спецыялісты, напрыклад, выпускнікі шаноўнай кафедры народнага дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў. Але далёка не ўсюды і заўсёды іх хапае. Стыхійнасць і выпадковасць у падборы спецыялістаў-кіраўнікоў і метадыстаў прыводзіць да адпаведных вынікаў. Не такая ўжо і рэдкасць сярод прадукцыі дамоў і цэнтраў рамёстваў бачыць розныя вышываныя натуралістычныя «карцінкі» з замежных часопісаў, пераведзеныя ў саламяную аплікацыю творы выяўленчага мастацтва, нізаныя з бісеру дрэвы, кусты, букеты і іншае рукадзелле, якое не мае дачынення не тое што да традыцыйных мастацкіх рамёстваў, а і ўвогуле да мастацтва. Пры гэтым такая яўная бязгусціца можа апраўдвацца важкім аргументам «А народу гэта падабаецца».

Дзеля справядлівасці варта зазначыць, што майстры часам проста вымушаны гэтым займацца, калі дому ці цэнтру рамёстваў даводзяцца планы па выкананню платных паслуг. Вырабамі традыцыйнага характару вырашыць праблему ўдаецца не заўсёды, даводзіцца зыходзіць з патрэбаў рынку, нярэдка далёкіх ад сапраўднай культуры. Але не лішне тут нагадаць, што ў дамоў і цэнтры рамёстваў задачы ўсё ж іншыя, чым простае выкананне фінансавых паказчыкаў.

Аднак зразумела, што гэтая галіна нацыянальнай культуры не можа пазбегнуць стыхіі рынку, ды, зрэшты, традыцыйныя рамёствы былі з ім звязаныя заўсёды, арыентуючыся на патрэбы грамадства. Калі не весці размову пра тыя ўнікальныя скарбы народнай мастацкай культуры, якія мы з падтрымкай дзяржавы адраджаем і захоўваем у аўтэнтчным выглядзе як нацыянальны мастацкі набытак, усе іншыя рамёствы трэба прыстасоўваць да сучасных запатрабаванняў грамадства, у тым ліку і бытавых, гаспадарчых патрэбаў. Гэтаму нам варта павучыцца ў нашых суседзяў-прыбалтаў. Хто пабываў, напрыклад, на вядомым кірмашы «Казюкас», не мог не звярнуць увагу на тое, што большасці вырабаў уласцівы бытавыя, практычныя, утылітарныя якасці, але пры гэтым іх нацыянальная адметнасць застаецца відавочнай. Такі напрамак трэба распрацоўваць і нашым майстрам, калі яны, зразумела, хочуць, каб на іх работы быў належны попыт. Хоць гэта ўжо будзе творчасць «па матывах», але для традыцыйных рамёстваў адаптацыя да патрэбаў часу была характэрная заўсёды.

Гэта, вядома, далёка не ўсе праблемы, якія ўзнікаюць на шляху адраджэння, захавання, развіцця, уключэння ў сучасныя культурныя і грамадскія працэсы такой адметнай галіны нацыянальнай культуры, як традыцыйныя мастацкія рамёствы. Вырашэнне гэтых праблем патрабуе як дзяржаўнай фінансавай падтрымкі, так і немалых высілкаў і намаганняў грамадскасці, навукоўцаў, спецыялістаў і проста прыхільнікаў традыцыйнай мастацкай культуры Беларусі. А яна гэтага вартая.